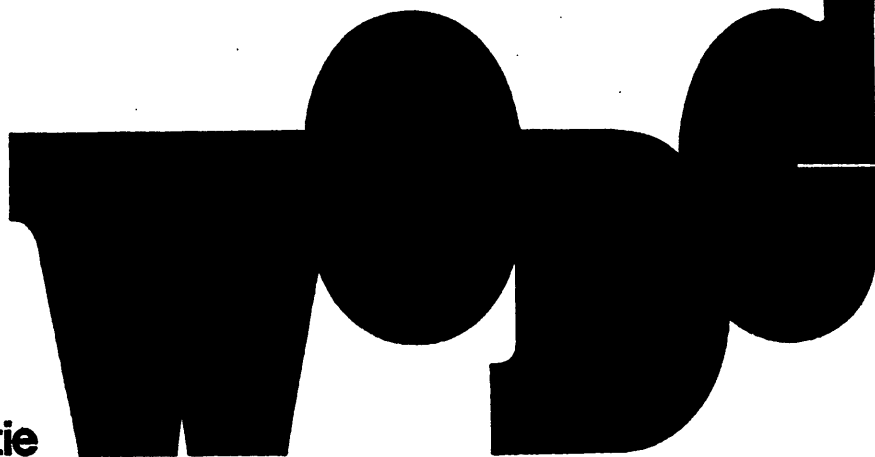

**rechterlijke macht en
klassejustitie**

RECHTERLIJKE MACHT EN KLASSEJUSTITIE

**Een beschouwing naar aanleiding
van het onderzoek van het Cri-
minologisch Instituut te Gro-
ningen.**

Dr. W. Buikhuisen

**Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum
Ministerie van Justitie** **maart 1977.**

INHOUDSOPGAVE

	<u>Pag.</u>
Inleiding	1
De Groningse methode (theoretische overwegingen)	1
De Groningse methode (het gevaar van misleiding)	6
De Groningse methode (praktische bezwaren)	8
De vergelijkbaarheid van de onderzoekgroepen	11
Jongman's indirecte "bewijs" voor het bestaan van klassejustitie	14
Bestaat er nu wel of niet een ver- band tussen sociale klasse en straf- maat	17
Klassejustitie en rechtsongelijkheid	20
Literatuuroverzicht	24

RECHTERLIJKE MACHT EN KLASSEJUSTITIE

Inleiding

Er is in Nederland klassejustitie. Met deze woorden begon Prof. Jongman zijn inleiding op het Studium Generale te Groningen. Met dezelfde woorden eindigde hij zijn betoog. Hij baseerde zich daarbij op de resultaten van een onderzoek dat hij samen met Drs. T.R.E. Schilt heeft verricht¹⁾. Deze studies hebben nogal wat stof doen opwaaien. Velen hebben daardoor wellicht het zicht verloren op wat er nu eigenlijk precies is gebeurd. Nu de eerste kruitdamp inmiddels is opgetrokken, is het misschien goed om te profiteren van het verbeterde zicht en na te gaan of het inderdaad gewettigd is op basis van het in Groningen verrichte onderzoek te konkluderen dat, waar het de sociale klasse van de verdachte betreft, de rechterlijke macht in Nederland met twee maten meet. Om deze vraag te kunnen beantwoorden zullen we terug moeten naar het basismateriaal en de methoden die gehanteerd zijn om de verzamelde gegevens te analyseren. Met een variant op Wolkers zou men dit een "terug naar Groningen" kunnen noemen.

De Groningse methode (theoretische overwegingen)

Het basismateriaal voor het Groningse onderzoek werd gevormd door 3450 diefstalzaken uit 1972, waarbij het tot een veroordeling was gekomen. Men beperkte zich daarbij tot mannelijke verdachten van 18-25 jaar en wat de delikten betreft tot de artikelen 310 (eenvoudige diefstal) en 311 (4), diefstal in vereniging.

Een tiental onderzoekvariabelen werden in de analyse betrokken. Voorbeelden hiervan zijn: leeftijd, recidive, werkeloosheid, sociale klasse, enz. (zie pag. 274 en 275). Het is de bedoeling voor deze factoren na te gaan in hoeverre ze van invloed zijn op de straf die de rechter oplegt. Met name is men daarbij geïnteresseerd in de vraag in hoeverre er van de sociale klasse van de verdachten een bepaald effect uitgaat.

Nu zijn de te onderzoeken variabelen niet allemaal onafhankelijk van elkaar. Men zal daarom een analyse methode moeten kiezen die ons in staat stelt de zuivere verbanden te vinden. In principe kan men dit op verschillende manieren doen. In de literatuur staan deze bekend onder de naam multivariate technieken.

Jongman en Schilt hebben echter voor een andere benadering gekozen: een soort opsplitsingstechniek. Daarbij gaat men als volgt te werk.

Stel dat men - zoals in het Groningse onderzoek het geval is - wil onderzoeken of er een verband bestaat tussen de sociale klasse van een delinquent en de straf die de rechter oplegt. Men doet dan het volgende.

Eerst wordt nagegaan of er op het eerste gezicht een verband bestaat tussen sociale klasse en strafmaat. Vervolgens wordt onderzocht welke van de andere in het onderzoek betrokken variabelen eveneens samenhangen met de straf die men krijgt. Tenslotte wordt bekeken of deze factoren soms ook correleren met sociale klasse.

Mocht dit laatste het geval zijn dan moet nagegaan worden of het oorspronkelijke verband dat men gevonden heeft tussen sociale klasse en strafsoort niet verklaard moet worden door de storende invloed die van deze andere factoren uitgaat. Hiervoor gebruikt men dan de opsplitsingstechniek. Laten we nu eens aannemen dat recidive, werkeloosheid en de aanwezigheid van andere positieve of negatieve informatie in het dossier de potentieel storende variabelen zijn.

Men splitst dan eerst de onderzoekgroep in recidivisten en niet-recidivisten. Vervolgens splitst men deze beide groepen weer in delinkwenten die werk hebben en delinkwenten die werkeloos zijn. Deze vier groepen worden dan weer op basis van het criterium aanwezigheid van informatie (positief, negatief of geen informatie) elk weer verdeeld in drie subgroepen. Voor deze subgroepen wordt tenslotte nagegaan of er een verband bestaat tussen de sociale klasse van de justitiabele en de straf die de rechter oplegt. In figuur 1 (pag.) hebben we deze procedure in beeld gebracht.

Tot zover het principe van deze opsplitsingstechniek. Wanneer de onderzoekgroep voldoende groot is en de variabelen waarop men een splitsing wil aanbrengen niet al te ongelukkig verdeeld zijn, en niet te groot in aantal, dan is het zeker mogelijk een aantal "zuivere" verbanden te onderscheiden. Toch springen nu reeds een aantal bezwaren in het oog.

1. In tegenstelling tot korrelatieve methoden krijgt men geen inzicht in de relatieve betekenis van een faktor (men weet bv. niet hoeveel variantie verklaard wordt per variabele).
2. Men baseert zijn konklusies op statistische analyses die binnen de afgesplitste subgroepjes zijn verricht.
Dit houdt in dat weinig efficiënt gebruik wordt gemaakt van het totale materiaal.
3. Het werken met subgroepjes is niet alleen vanuit de efficiency bezien minder gewenst, het plaatst ons ook voor generalisatieproblemen.

De uitkomsten zijn immers niet altijd kenmerkend voor de totale steekproef of populatie die men heeft onderzocht, maar voor één of meer subgroepjes (bv. verdachten die gerecidiveerd hebben, werkeloos zijn, ongehuwd en uit een bepaalde sociale klasse afkomstig). Men mag dan vanuit een dergelijke subgroep niet zomaar generaliserende konklusies trekken over het straftoemittingsbeleid van de rechter tegenover justitiabelen in het algemeen.

4. Aansluitend op het voorgaande punt kan men zich zelfs afvragen of het wel verantwoord is over de populatie die deze subgroep vertegenwoordigt generaliserende uitspraken te doen. De steekproef, waarop men zich baseert, is immers allesbehalve a-selekt tot stand gekomen. Daarnaast is door de opsplitsingstechniek het aantal vergelijkingen dat men gaat maken sterk toegenomen (zie fig. 1, onderste rij) en daarmee de kans dat men per toeval een signifikant resultaat vindt. Het verdient daarom zeker aanbeveling om in geval men de opsplitsingstechniek gebruikt, een kruisvalidatie toe te passen (herhaling van het onderzoek bij een vergelijkbare steekproef). Niet minder belangrijk is het om voor alle subgroepen die men uiteindelijk met elkaar vergeleken heeft (de paren a-b, c-d,.... enz., uit fig. 1) opnieuw na te gaan of het gevonden resultaat niet verklaard moet worden door andere factoren die eveneens met de straf die de rechter oplegt samenhangen. Weliswaar heeft men voor de totale onderzoekgroep vastgesteld dat van deze variabelen geen storende invloed kan uitgaan.

Ze vertoonden immers geen verband met bv. sociale klasse, de faktor waar het in het onderzoek omgaat. Dit sluit echter niet uit dat binnen bepaalde sub-groepjes, die door de opsplitsingstechniek zijn ontstaan, deze storende relaties wel bestaan.

5. De Groningse opsplitsingstechniek werkt dichotomiseren van de variabelen (het aanbrengen van tweedelingen) in de hand. Immers: wanneer men per faktor meer klassen zou aanhouden, zouden er nog meer opsplitsingen gemaakt moeten worden. Het aantal proefpersonen dat men dan per afgesplitste subgroep krijgt, wordt dan steeds kleiner, met als gevolg dat men eerder het moment bereikt dat geen verdere opsplitsingen gemaakt kunnen worden. Maar hiermee komt de bedoeling van de methode in het geding: het vaststellen van zuivere verbanden.

Om toch tot dit laatste te kunnen komen zal de onderzoeker zijn toevlucht "moeten" nemen tot het simplificeren van het skoren van de variabelen. Men gaat tweedelingen aanbrengen. Bij de vraag of de woonplaats-grootte nog van invloed is op de straf die de rechter oplegt worden de gemeenten ingedeeld in twee groepen: plaatsen met meer dan 20.000 inwoners tegenover plaatsen met minder dan 20.000 inwoners. Bij de sociale klasse wordt uitsluitend de tweedeling hoog-laag aangehouden, enz. Een dergelijke manier van skoren van variabelen leidt niet alleen tot een nodeloze reductie van de spreiding binnen de variabelen en daarmee tot een vermindering van hun vermogen om variantie te verklaren; zij doet ook de werkelijkheid geweld aan.

Men kan toch niet in ernst volhouden dat men door het splitsen van de woonplaatsvariabele in gemeenten met meer of minder dan 20.000 inwoners, de leeftijd-variabele in justitiabelen ouder of jonger dan 21 jaar, de recidive-variabele in wel of geen recidive, de sociale klasse in hoog of laag, een optimaal inzicht krijgt in het verband dat er eventueel bestaat tussen deze variabelen en de straf die de rechter oplegt.

De Groningse methode (het gevaar van misleiding)

In het voorgaande werd op min of meer theoretische wijze ingegaan op de door Jongman en Schilt voorgestane opsplitsingstechniek. Aan de methode kleven duidelijk bezwaren. Sommige daarvan kunnen ondervangen worden, bv. door uit te gaan van zeer grote aantallen proefpersonen. Anderen zullen altijd blijven bestaan, bv. het feit dat men geen uitspraak kan doen over de relatieve betekenis van de onderzochte variabelen.

De via deze methode verkregen uitkomsten kunnen daarom in principe misleidend zijn. Een voorbeeld moge dit duidelijk maken.

Een melkfabrikant - op zoek naar middelen om zijn omzet te verhogen - zou het volgende idee kunnen krijgen. Aantonen dat er een verband bestaat tussen het drinken van melk op school en de schoolprestaties van de leerlingen zou de verkoop van melk kunnen stimuleren. Hij laat daarom een wetenschappelijk onderzoek verrichten. Dit onderzoek moet, want dat is zijn belang, bij de melk eindigen. Via de beproefde methoden (multivariate analyses) zal dit naar alle waarschijnlijkheid niet lukken. Er zijn immers voor de fabrikant een aantal storende variabelen zoals: de intelligentie van de leerlingen, hun motivatie, het onderwijssysteem, de mate waarin de ouders hun kinderen stimuleren, enz. De opsplitsingstechniek kan hier echter soulaas bieden. Via deze methode schakelen we immers achter elkaar uit de "storende" invloed van de intelligentie, de motivatie, het ouderlijk huis, het schoolsysteem, enz.

We houden dan een subgroepje van leerlingen met bepaalde kenmerken over waarvoor geldt dat een verschil in intelligentie, motivatie, enz. geen rol meer kan spelen bij hun schoolprestaties. Dat groepje splitsen we vervolgens in melkdrinkers en niet-melkdrinkers om dan tenslotte vast te stellen of de schoolprestatie van de een verschilt van die van de ander. Wanneer dit dan significant is op tenminste een 5%-niveau, kan de fabrikant zijn misleidende reclame (een pleonasme op zich) beginnen. Misleidend omdat zijn uitkomst duidelijk gebaseerd is op een subpopulatie en niet meer op alle leerlingen. Misleidend ook omdat hij niet aangeeft hoe sterk het verband is tussen melkdrinken en schoolprestaties. Misleidend tenslotte omdat het door hem gekozen referentie kader (de melk) geen recht doet aan het beantwoorden van de vraag welke factoren nu (werkelijk) van invloed zijn op de schoolprestatie.

Door nu voor melk overal sociale klasse in te vullen en in plaats van over schoolprestaties te spreken van de straf die de rechter oplegt, enz. zijn we weer terug bij het onderzoek van Jongman en Schilt. Ook daar kan in principe in onze zin van misleiding sprake zijn. Of dit inderdaad het geval is hangt mede af van de sterkte van de relatie tussen sociale klasse en de straf die de rechter oplegt. Hierover verschaft het Groningse onderzoek ons geen inzicht. Het had dit m.i. wel moeten doen *).

-----

*) Uit een door het WODC verrichte analyse op het welwillend door Groningen afgestane materiaal blijkt dat ongekorrigeerd de korrelatie tussen sociale klasse en de door de rechter opgelegde straf .16 bedraagt. Wanneer we de storende invloed van de recidive variabele uitschakelen daalt de korrelatie reeds tot .11! (gegevens berekend bij de groep eenvoudige diefstal)

De Groningse methode (praktische bezwaren)

Tot nu toe werd volstaan met een soort theoretische doorlichting van de Groningse opsplitsingstechniek. Daarbij kwam duidelijk naar voren dat er aan deze methode in principe een aantal bezwaren (kunnen) kleven. In dit artikel gaat het echter niet om de gehanteerde techniek in-het-algemeen, maar om de vraag hoe zij in het onderzoek van Jongman en Schilt gestalte heeft gekregen. Is dat inderdaad zo geschied dat het gerechtvaardigd is om wetenschappelijk verantwoorde uitspraken te doen over de relatie sociale klasse en het vonnis van de rechter? Om deze vraag te kunnen beantwoorden zullen we gebruik moeten maken van het artikel van Jongman en Schilt in het decembernummer van het Nederlands Tijdschrift voor Criminologie van 1976. Uit hun onderzoek blijkt (zie pag. 280) dat 4 factoren van invloed zijn op de straf die de rechter oplegt in geval van één eenvoudige diefstal. Dit zijn: recidive, werkeloosheid, de aanwezigheid van positieve (of negatieve) informatie over de verdachte en sociale klasse. Voor al deze variabelen geldt tevens dat zij een significante samenhang vertonen met sociale klasse. Om nu tot de Groningse "zuiver verbanden" te kunnen komen moeten we dus gaan opsplitsen. Willen we de storende invloed van recidive, werkeloosheid en positieve of negatieve informatie, uitschakelen, dan zullen de volgende opsplitsingen gemaakt moeten worden.

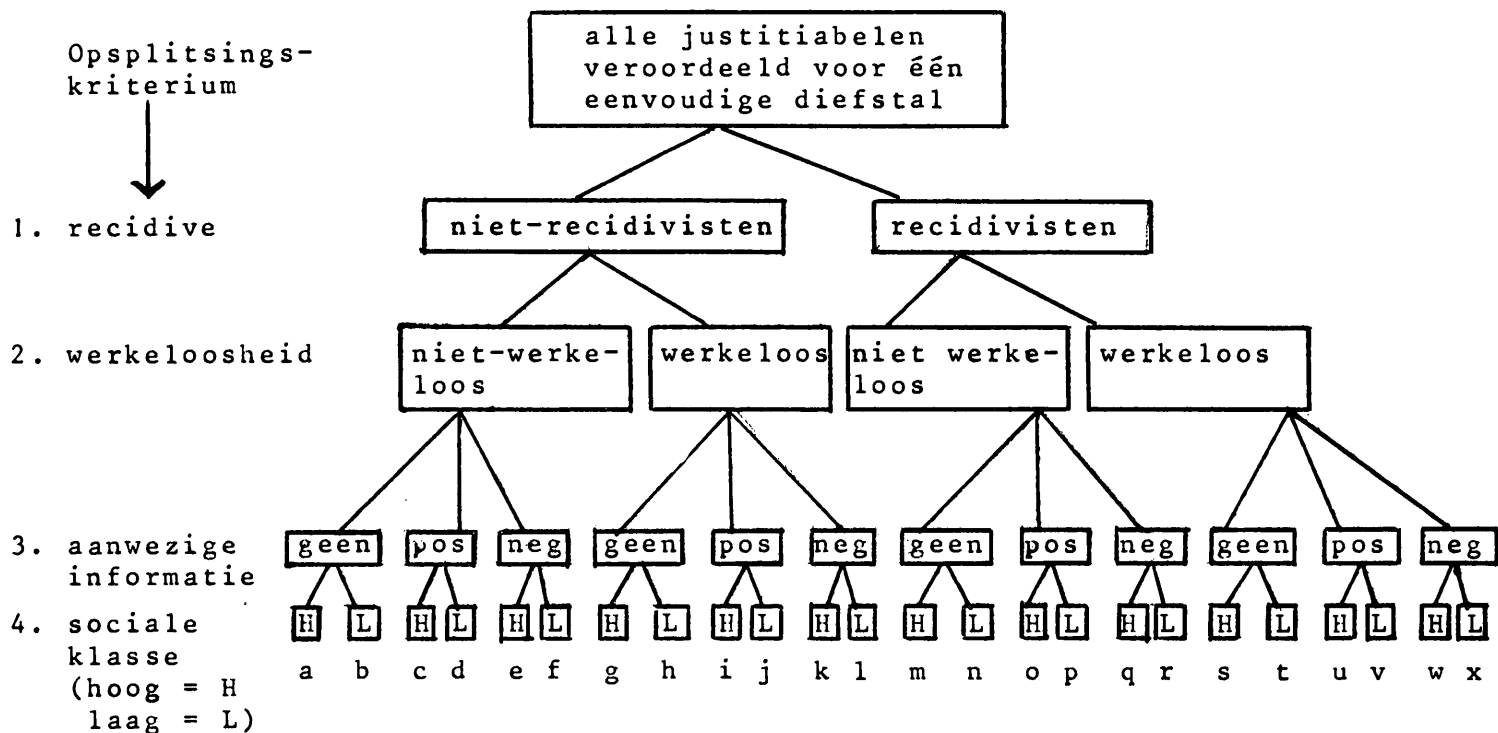

Fig. 1: De in beeld gebrachte opsplitsingstechniek

Door nu voor achtereenvolgens de groepjes a en b, c en d, e en f..... enz. de opgelegde straffen te vergelijken, kan men in principe vaststellen in hoeverre er "zuivere" verbanden bestaan tussen sociale klasse en de strafsoort die men krijgt. (We plaatsen het woord zuiver hier tussen aanhalingstekens omdat het nog maar een zeer betrekkelijke betekenis heeft. Het wil uitsluitend zeggen dat met een bepaald aantal potentieel storende factoren rekening is gehouden. Zoals nog zal blijken zijn talrijke andere variabelen buiten beschouwing gelaten, zie pag. 13.)

Zijn Jongman en Schilt nu ook op bovengenoemde wijze te werk gegaan? Hebben zij inderdaad konsekvent de door hun voorgestane opsplitsingsmethode toegepast? Uit hun artikel blijkt duidelijk dat dit volstrekt niet het geval is! In tabel 1 wordt helemaal niet uitgesplitst en in tabel 2 uitsluitend op basis van het criterium wèl of niet recidivist. En daarmee hebben we het dan gehad^{*}). In tabel 2 werkt dus nog steeds als mogelijke storende faktor de werkeloosheid en de aanwezigheid van positieve of negatieve informatie. Onder die omstandigheden kan men toch moeilijk van zuivere verbanden spreken.

Men kan zich nu afvragen hoe het komt dat men in Groningen niet konsekvent de eigen methode volgt. Het is niet moeilijk hiervoor een verklaring te geven.

Uit tabel 2 (pag. 277) blijkt duidelijk dat er gezien het kleine aantal proefpersonen dat men in de hoge sociale klasse overhoudt na de eerste splitsing, niet veel meer te splitsen valt. De groep first offenders uit de hoge sociale klasse telt dan nog maar 64 personen, de groep recidivisten nog slechts 20 man.

Nu zou men nog kunnen proberen om althans met de justitiebelen uit de lagere sociale klasse door te gaan. Hier zou dan bv. gesplitst kunnen worden op basis van het criterium aanwezigheid van positieve of negatieve informatie. Maar ook dat werkt niet, want deze variabele is veel te scheef verdeeld. Je houdt daarom weer te weinig proefpersonen over om wetenschappelijk verantwoorde konklusies te trekken.

-----

^{*}) In tabel 3 wordt ook nog een keer van de opsplitsingstechniek gebruik gemaakt, maar dat is hier niet van belang. Daar gaat het namelijk niet om de sociale klasse van de betrokkenen, maar om de invloed van de werkloosheid op de strafsoort.

Tenslotte dan de werkeloosheid. Waarom is niet op basis van dit criterium een nadere onderverdeling aangebracht? Hier wreekt zich een ander, niet onbelangrijk feit, nl. de samenstelling van de groep justitiabelen die hetzij tot de lagere of tot de hogere klasse worden gerekend. Deze laatste groep blijkt overwegend uit scholieren of studenten te bestaan. Op deze groep kan het begrip werkeloosheid dus niet van toepassing zijn. Maar dan valt er ook niet veel meer te splitsen.

Samenvattend kunnen we hier dan ook konkluderen:

1. Dat Jongman en Schilt de door hen voorgestane opsplitsingstechniek niet konsekwent hebben toegepast. Het is daarom volstrekt onjuist om te stellen dat zij "zuivere verbanden" hebben vastgesteld.

2. Dat de in het voorgaande genoemde theoretische bezwaren ook van toepassing zijn op het Groningse onderzoek.

De onderzoeksgroep is toch nog te klein en bepaalde kritieke variabelen zijn te scheef verdeeld om op verantwoorde wijze tot opsplitsing van de groep over te gaan. Voegen we daar nog de andere hierboven genoemde theoretische bezwaren aan toe dan kan alleen maar tot de slotsom gekomen worden dat de Groningse aanpak allesbehalve waterdicht is.

De vergelijkbaarheid van de onderzoeksgroepen

Jongman en Schilt stellen dat er een verband bestaat tussen de sociale klasse van delinkwenten en de straf die men krijgt. Deze konklusie is gebaseerd op de door hen gehanteerde methode van het vergelijkend onderzoek. Steeds worden er twee groepen geformeerd waarvan de één bestaat uit justitiabelen uit de lagere sociale klasse en de ander uit delinkwenten die - althans volgens de Groningse criteria²⁾ - uit de hogere milieus afkomstig zijn.

Voor beide groepen geldt dat ze een soortgelijk delikt hebben gepleegd, bv. eenvoudige diefstal. Vervolgens wordt per groep vastgesteld welke straf(soort) de rechter heeft opgelegd. Hieruit zou dan blijken dat mensen uit de lagere sociale klassen zwaarder gestraft worden. Nu hangen er in principe allerlei factoren samen met de zwaarte van de straf. Wie dan ook op basis van bovengenoemde vergelijking wil stellen dat het verschil in straf inderdaad voortvloeit uit een verschil in sociale klasse moet er wel voor zorgen dat hij het mogelijk storende effect dat van die andere factoren uit kan gaan, uitgeschakeld heeft.

Wat zijn nu die factoren en in hoeverre zijn zij door Jongman en Schilt onder controle gehouden?

Kortheidshalve zullen we ons hier beperken tot twee bronnen: het onderzoek van Van Leeuwen en Oomen³⁾ en het onderzoek van Van der Werff van het WODC.

Volgens Van Leeuwen en Oomen (pag. 50) zijn bij kommune delikten van belang: de toegebrachte schade, de gevolgen van de straf voor de betrokkene, de aanwezigheid van een gerechtelijk vooronderzoek, het strafrechtelijk verleden van de verdachte, de tijd die er ligt tussen proces-verbaal en rechtzitting, de rapportage over de verdachte, en het geslacht van de betrokkene.

Uit het onderzoek van Van der Werff blijkt dat de volgende variabelen significant samenhangen met de soort straf die de rechter oplegt aan Nederlandse verdachten. Aanwezigheid van voorlopige hechtenis, duur voorlopige hechtenis, aanwezigheid voorlichtingsrapport, aanwezigheid gerechtelijk vooronderzoek, strafrechtelijk verleden, werkeloosheid, waarde van het gestolene, aantal daders, verdachte liep in proeftijd.

Voor al deze variabelen geldt dat de bijbehorende korrelatiekoëfficiënt groter is dan .25. Beneden deze waarde kunnen nog een aantal significante relaties aangetroffen worden, maar deze laten we hier maar weg. Om misverstanden te voorkomen geef ik nog wel even de aard van de relatie tussen sociale klasse en strafsoort. Hier was de korrelatiekoëfficiënt .04!

Vergelijking van de uitkomsten van Van Leeuwen en Oomen enerzijds en Van der Werff anderzijds laat zien dat er een opvallende overeenkomst is. In beide onderzoeken worden nagenoeg dezelfde factoren als belangrijk aangewezen. De enige uitzondering lijkt gevormd te worden door de faktor geslacht en de variabele tijdverloop tussen P.V. en de datum vonnis. Ook voor deze variabelen worden echter in het WODC-onderzoek significante relaties aangetroffen, zij het dat de korrelaties nu beneden de .25 liggen.

In hoeverre heeft men er nu in Groningen voor gezorgd dat de eventueel storende invloed die van deze variabelen uit kon gaan, wordt uitgeschakeld? Is onderzocht in hoeverre de delinkwenten die uit de lagere sociale klasse afkomstig zijn op bovengenoemde punten vergelijkbaar zijn met de groep die tot de hogere sociale klasse wordt gerekend? Het antwoord kan hier kort zijn. Men heeft uitsluitend gecontroleerd voor één variabele nl. recidive (en dan nog op een zeer povere manier; er werd namelijk noch rekening gehouden met de kwaliteit, noch met de kwantiteit van de in het verleden gepleegde delikten).

Voor alle andere variabelen is niet nagegaan in hoeverre het gevonden verband tussen sociale klasse en strafsoort niet verstoord wordt door de aanwezigheid van een of meer van deze factoren! Maar dan kan toch moeilijk volgehouden worden dat hier op afdoende wijze is aangetoond dat er inderdaad een verband bestaat tussen de sociale klasse waartoe iemand behoort en de straf die de rechter oplegt.

Jongman's indirecte "bewijs" voor het bestaan van klassejustitie.

Zowel uit het Groningse onderzoek naar het seponeringsbeleid, als uit het daar verrichte straftoemetingsonderzoek blijkt dat het aantal justitiabelen dat uit de hogere sociale klassen afkomstig is aan de kleine kant is. In het onderzoek van Jongman en Schilt naar het straftoemetingsbeleid van de rechter maken de delinkwenten uit de hogere milieus, waar het de eenvoudige diefstal betreft, nog geen 7% uit van de totale groep justitiabelen die een dergelijk delikt gepleegd hebben (zie pag. 277). Ook dit wordt in Groningen gezien als een bewijs voor het bestaan van klassejustitie. Immers, uit een ander onderzoek van Jongman, nu uitgevoerd met zijn medewerker Veendrick⁴⁾, zou zijn komen vast te staan dat jongeren uit de lagere sociale klasse niet meer of vaker stelen dan hun leeftijdgenoten uit de midden- of hogere klasse. Wanneer dus gevonden wordt dat het overgrote gedeelte van de justitiabelen dat voor de rechtbank moet verschijnen uit de lagere sociale klasse afkomstig is, kan dat maar op één ding duiden: klassejustitie! Het is daarom goed toch nog maar eens naar dit door Jongman veel geciteerde onderzoek te gaan kijken.

Het gaat het om een (lokaal) onderzoek dat in de stad Groningen heeft plaats gevonden. De steekproef bestond uit 357 personen. Hiervan bleken 67 onbereikbaar of onvindbaar te zijn. Van de resterende 290 personen weigerden 24 hun medewerking, terwijl 26 jongens het formulier oningevuld inleverden. Van de oorspronkelijke 357 jongens blijven er dus 240 over. Zij zijn als volgt verdeeld over de drie aangehouden sociale klassen: hoog 78, midden 99 en laag 63. Van de oorspronkelijk zorgvuldig geselecteerde personen (119 per klasse) zijn nu dus daadwerkelijk bereikt: hoge klasse (65%), midden klasse (83%) en lage klasse (53%). Wat dit eventueel voor de representativiteit van de steekproef betekent maken de onderzoekers niet duidelijk.

Uit welk universum worden deze jongeren getrokken. Men zou verwachten dat hier een a-selekte steekproef getrokken wordt van jongeren van een bepaalde leeftijd wiens naam in het Groningse bevolkingsregister voorkomt. Dit is echter niet het geval! De steekproef bestaat uit jongeren van 20 jaar, die nog bij hun ouders thuis wonen en tevens uit een volledig gezin afkomstig zijn (pag. 129). Dit is voor mij volstrekt onbegrijpelijk. In de jeugdkriminologie wordt keer op keer aangetoond dat jeugddelinkwenten een slechte verhouding met hun ouders hebben. (en naar men mag aannemen dus eerder het ouderlijk huis zullen verlaten) en significant vaker uit onvolledige gezinnen afkomstig zijn. Deze jongeren hebben dus geen deel uit kunnen maken van de Groningse steekproef. Hetzelfde geldt voor die jongeren die vanwege een of andere vorm van delinkwent gedrag met justitie in aanraking gekomen zijn en inmiddels in een kinderbeschermingsinrichting, een huis van bewaring of een jeugdgevangenis verblijven.

De steekproef kan dus nooit representatief zijn geweest voor de populatie waar het om gaat. Dat het onderzoek zich richt op de vraag wat men zoal gestolen heeft tussen zijn 15e en 20e jaar en daarom dus nooit gegeneraliseerd mag worden naar de groep 18 tot 25 jarigen, waar het in het onderzoek van Jongman en Schilt omgaat laten we hier dan verder maar buiten beschouwing.

Wat zijn nu de resultaten van het onderzoek bij deze toch al dubieuze steekproef? In totaal wordt er 1735 maal een diefstal bekend waarvan ruim 800 gevallen betrekking hebben op thuis iets stelen. Interessant wordt het echter wanneer we naar de grootte van de gestolen bedragen kijken. In 92% van de gevallen blijkt het om bedragen van minder dan f 15,- te gaan! Slechts in 2% van de gevallen gaat het om bedragen van meer dan f 50,-. Het zal duidelijk zijn dat het bij de gevallen van diefstal die door de rechtbank behandeld worden wel om andere bedragen gaat. In meer dan de helft van de gevallen betreft het daar bedragen die boven de f 500,- liggen. In het onderzoek van Jongman en Veendrick komen dit soort diefstallen nauwelijks voor (0,3%). De vraag waar het nu om gaat is of voor dit soort misdrijven "ook" geldt dat jongeren uit de hogere sociale klasse ze even vaak plegen als hun leeftijdgenoten uit de lagere sociale klassen. Op deze vraag kan het Groningse onderzoek geen antwoord geven. Het wordt wat dat betreft tijd dat kriminologen zich meer bewust worden van de beperkingen van de zogenaamde self-reporting studies. Wie echt een misdrijf gepleegd heeft van enige omvang, zal wel gek zijn om dit aan welke onderzoeker dan ook te vertellen.

Samenvattend mag dan ook gekonkludeerd worden dat zowel door de steekproeftechnische tekortkomingen van dit Groningse onderzoek, als door de categorie diefstalletjes waar het hier in feite om gaat, deze studie volstrekt geen uitspraak toelaat over de vraag of jongeren uit de lagere sociale klasse nu meer, minder of even veel (ernstige) diefstallen plegen als jongeren uit de hogere klasse. Op basis van dit onderzoek kan dan ook geen enkele (indirekte) konklusie getrokken worden over het bestaan van klassejustitie.

Bestaat er nu wel of niet een verband tussen sociale klasse en strafmaat?

Voor zover mij bekend hebben in Nederland 5 onderzoekers, al dan niet in samenwerking met anderen, op systematische wijze de invloed van de sociale klasse op het seponeringsbeleid en het straftoematingsbeleid onderzocht. Dat zijn dan in de eerste plaats Oomen en Van Leeuwen van de Leidse Universiteit. Dan volgen Jongman en zijn medewerkers Smale, Schilt en De Jong van het Criminologisch Instituut te Groningen. Ook Steenhuis⁵⁾ - oud medewerker van hetzelfde instituut - heeft zich in zijn proefschrift uitgebreid met deze materie bezig gehouden. Last but not least kunnen we dan nog Van Straelen en Van der Werff⁶⁾ noemen van het WODC.

De bevindingen verschillen nogal van elkaar. Inmiddels is wel bekend hoe de verschillen liggen. Jongman c.s. stellen dat de sociale klasse van de justitiabele duidelijk een rol speelt. De overige onderzoekers zijn over het algemeen van mening dat er van een dergelijk verband geen sprake is. Wat minder bekend is dat ook Jongman in een aantal van zijn studies gevonden heeft dat, althans voor bepaalde subgroepen van delinkwenten, geen relatie aangetoond kon worden tussen hun sociale klasse en de beslissing van het O.M. wel of niet te seponeren⁷⁾.

We mogen daarom konkluderen dat in de meerderheid van de verrichte studies de genoemde relatie niet wordt aangetroffen. Wanneer de wetenschap dan ook volgens democratische principes zou verlopen zou de stemming ten nadele van Jongman c.s. uitvallen. Gelukkig ontwikkelt de wetenschap zich niet langs deze lijnen. Dit neemt niet weg dat we ons toch moeten afvragen hoe deze verschillen in uitkomst te verklaren zijn.

In het voorgaande hebben we reeds gewezen op het feit dat Groningen op twee manieren tekort is geschoten. Allereerst met betrekking tot de toepassing van de opsplitsingstechniek. Deze methode is zo toegepast dat niet met voldoende zekerheid gezegd kan worden dat de gevonden relatie tussen sociale klasse en strafsoort uitsluitend door de sociale klasse wordt bepaald.

Daarnaast is men er niet voldoende in geslaagd de eventuele storende invloed van andere factoren die ook samenhangen met de straf die de rechter oplegt, uit te schakelen.

Er blijft echter nog een punt over waarover reeds zijdelings gesproken is. We doelen hier op de klasse-indeling zoals die door Jongman en Schilt aangehouden wordt, zowel in hun seponeringsonderzoek als in hun onderzoek naar het straftoemittingsbeleid van de rechter¹⁾. Voor beide studies geldt dat de overgrote meerderheid van de delinkwenten uit de hogere klasse bestaat uit scholieren of studenten. Jongman en Schilt vergelijken dus niet zo zeer justitiabelen uit de hogere klassen, met delinkwenten uit de lagere sociale klassen, maar "scholieren" met werkenden. Dit roept de vraag op of we hier niet met een "scholieren"-effekt te doen hebben in plaats van een klasse-effekt. Aanwijzingen voor deze veronderstelling kunnen reeds vinden in het artikel van Jongman en Schilt. Op pag. 280 kunnen we namelijk lezen dat indien de rechter een boete oplegt deze lager uitvalt voor de delinkwenten uit de hogere sociale klasse (lees scholieren en studenten) dan voor die uit de lagere sociale klasse (lees "werkenden").

Dit is alleen maar te verklaren wanneer de rechter de eerstgenoemde delinkwenten als studerende percipieert. Dit zou dan weer kunnen betekenen dat hij zich bij zijn vonnis niet primair laat leiden door de gedachte dat hij met iemand uit de hogere sociale klasse te doen heeft (dan zou de boete wel hoger kunnen), maar door een "scholier" met doorgaans beperkte geldmiddelen.

Wanneer hier inderdaad van een scholieren-effekt sprake zou zijn, dan zou, wanneer men deze categorie justitiabelen uit het materiaal weglaat, geen verband meer aanwezig moeten zijn tussen sociale klasse en de straf die de rechter oplegt. Zou onze veronderstelling onjuist zijn, dan zou ook binnen de groep "werkenden" een relatie aangetroffen moeten worden tussen sociale klasse en strafsoort.

Daar Jongman en Schilt ons welwillend hun basismateriaal hebben afgestaan, is het ons mogelijk geweest onze hypothese te toetsen, zowel voor het seponeringsbeleid als voor het straftoematingsbeleid. We hebben hierbij exakt dezelfde coderingen aangehouden als men in Groningen heeft gedaan. Over de uitkomsten kunnen we kort zijn¹⁰⁾.

Zowel voor de eenvoudige diefstal als voor de categorie diefstal in vereniging vonden wij nu volstrekt geen verband meer tussen de sociale klasse van de betrokkenen en de straf die zij opgelegd kregen.

Dit betekent dus dat Jongman en Schilt niet zozeer een klasse-effekt hebben gevonden, maar een scholieren-effekt.

De konklusie die men dan ook uit hun onderzoek moet trekken is dat justitiabelen die nog op "school" zitten klemmer behandelld worden door de rechter dan delinkwenten die reeds van school af zijn. Hetzelfde geldt voor het seponeringsbeleid van het O.M.

Hierdoor wordt meteen begrijpelijk waarom Jongman en Smale in hun seponeringsonderzoek bij oudere justitiabelen (29-31 jaar) geen relatie vinden tussen sociale klasse en de beslissing van de officier en bij jongeren (19-21 jaar) wel. Bij de ouderen speelt het scholieren-effekt immers niet meer mee^{*}).

Van klassejustitie in de zin van Jongman is dus geen sprake. Ook in het Groningse onderzoek blijkt achteraf de sociale klasse geen rol te spelen. En daarmee zijn hun resultaten in overeenstemming met die van Oomen en Van Leeuwen, Steenhuis en Van Straelen en Van der Werff. Het heeft alleen maar wat langer geduurd voor het zo ver was.

Klassejustitie en rechtsongelijkheid.

Klassejustitie in de zin zoals die in dit artikel besproken is, is een vorm van rechtsongelijkheid. Het feit dat het bestaan van deze vorm van klassejustitie niet aangetoond kon worden, wil niet zeggen dat er geen rechtsongelijkheid is. Het wil zelfs niet zeggen dat er geen klassejustitie in andere zin zou bestaan. Klassejustitie kan zich immers op verschillende terreinen voordoen zoals de wetgeving, het politie-optreden, het vervolgings- en straftoematingsbeleid. Onze discussie heeft zich beperkt tot de laatste twee fasen. We hebben dus geen uitspraken gedaan over de wetgeving, noch over het politie-optreden. Dat het bij de wetgeving ook om klassebelangen kan gaan, en daarmee de basis gelegd kan worden voor een "klassejustitie", is niet zo moeilijk aan te tonen.

-----

^{*}) Interessant is ook dat Jongman en Smale binnen de groep jeugdigen een verband vinden tussen leeftijd en de beslissing wel of niet seponeren. Bij de meisjes krijgen de 12-14 jarigen vaker een sepot dan de 15-17 jarigen. Voor de jongens geldt een soortgelijke uitkomst. Men kan zich afvragen of we hier ook niet ten dele met een scholieren-effekt te doen hebben (Ned. Tijdschrift voor Criminologie, april 1973).

Het is bv. duidelijk dat wanneer het parlement in Nederland overwegend socialistisch zou zijn samengesteld, de wet op de ondernemingsraad, zowel als de wet die de onteigening van gronden moet regelen, er anders zou komen uit te zien. Het is de vraag of dit ook geldt voor ons strafrecht. Kunnen hier ook klasse-belangen onderscheiden worden?

Ties Prakken zei op het Symposium over de klassejustitie in Groningen dat hier de klassejustitie binnendringt via de interpretatie die gegeven wordt aan gehanteerde begrippen zoals gelijkheid, goede trouw, openbare orde, enz. Ik kan dit, als niet-jurist, niet goed beoordelen. Wel zou het interessant kunnen zijn om via vergelijkend rechtsociologisch onderzoek na te gaan wat de invloed van het maatschappelijk systeem is op de inhoud van het strafrecht en de wijze waarop het wordt toegepast. Welke veranderingen zijn er bv. in dit opzicht opgetreden in Cuba sinds Castro, in Angola en Mozambique, enz.?

Wat het politie-optreden betreft ben ik wel geneigd te stellen dat de sociale klasse van de verdachte een rol speelt. Zowel het onderzoek van Jongman en Veendrick⁸⁾ als dat van Junger⁹⁾ lijken in deze richting te wijzen. De vraag doet zich dan wel voor of dit voor alle delikten geldt, dus ongeacht de ernstgraad. Zowel bij Jongman als Junger gaat het immers overwegend om de minder ernstige vormen van kriminaliteit. Persoonlijk ben ik alweer geneigd te denken dat naar mate de misdrijven ernstiger worden de sociale status van de verdachte voor de politie een minder belangrijke rol gaat spelen. Wel behoudt de verdachte uit de betere milieus natuurlijk altijd een voor-sprong. Hij zal zich beter kunnen weren, hij kan zich een betere advocaat veroorloven, e.d., maar dit heeft op zich niets te maken met klassejustitie in onze zin.

Bij het O.M. en de zittende magistratuur geloof ik persoonlijk niet in de mogelijkheid dat de rechterlijke macht puur op basis van iemands sociale klasse een bepaalde beslissing zal nemen. Nogmaals, dat wil niet zeggen dat er altijd sprake is van rechtsgelijkheid in Nederland. We hebben reeds kunnen zien dat de rechter de scholier klementer behandelt dan iemand die reeds werkt en dat binnen de categorie werkenden iemand die werk heeft er beter van afkomt dan een werkeloze. Men kan daar nog aan toevoegen dat moeders minder zwaar gestraft worden dan vrouwen zonder kinderen, dat jongeren met lagere straffen naar "huis" gaan dan ouderen en tenslotte dat recidivisten er slechter afkomen dan first offenders. Formeel kan men hier van rechtsongelijkheid spreken. Het is echter geen verwijtbare rechtsongelijkheid. De rechter houdt namelijk met het opleggen van zijn straf rekening met de persoonlijke omstandigheden van de dader, de konsekventies die de sanktie heeft voor de betrokkene, enz. Dat wordt ook van hem verwacht. Dat is wat we de individualisering van de straf noemen.

Naast deze niet-verwijtbare rechtsongelijkheid kan echter ook een wel verwijtbare rechtsongelijkheid onderscheiden worden. Hiervan zijn voorbeelden te over. Het verschil in seponeringsbeleid per arrondissement, het verschil in requisitoirbeleid, bv. ten aanzien van het rijden onder invloed, het verschil in straftoematingsbeleid per arrondissement, het verschil in straftoematingsbeleid ten aanzien van buitenlanders. Hieraan zal grote aandacht moeten worden besteed. Wat het O.M. betreft kan dit via het maken van onderlinge afspraken, het gezamenlijk ontwikkelen van richtlijnen, enz.

Bij de rechter zal dit moeilijker gaan. Tot op zekere hoogte is daar het verschil in straftoemettingsbeleid de prijs die we moeten betalen voor het (kostbare) goed van de onafhankelijke rechtspraak. Wel zou uitbreiding van het pakket van sancties dat de rechter tot zijn beschikking heeft, bestaande verschillen, bv. die ten aanzien van werkeloze delinquenten, minder schrijnend kunnen maken. Ook vanuit dat standpunt bezien is het gewenst dat er in Nederland alternatieve sancties worden ingevoerd.

- 1) Zie Taco Schilt en Rieket Jongman: Het seponeringsbeleid opnieuw bekeken, en Gelet op de persoon van de verdachte...., Ned. Tijdschrift voor Criminologie, jrg. 18, resp. oktober en december 1976.
- 2) Zie hiervoor ook de kritiek van Leuw en Lissenberg in het februarinumnummer van het Ned. Tijdschrift voor Criminologie.
- 3) P. van Leeuwen en C.P.Chr.M. Oomen: Een poenametrisch onderzoek bij enkele fiscale en daarmee vergelijkbare commune delikten, Kluwer 1974.
- 4) R.W. Jongman en L. Veendrick: De ernst van misdrijven gepleegd door jongeren uit verschillende sociale klassen, Ned. Tijdschrift voor Criminologie, 1973, pag. 127 e.v.
- 5) D.W. Steenhuis: Rijden onder invloed, Van Gorcum. Assen 1974.
- 6) F.W.M. van Straelen en C. van der Werff: Gelet op de ernst van het gepleegde feit...., Ned. Tijdschrift voor Criminologie, februari 1977.
- 7) Zie bv. R.W. Jongman en G.J.A. Smale: De invloed van leeftijd, recidive en sociale klasse op het seponeringsbeleid (Ned. Tijdschrift voor Criminologie, februari 1972) en van dezelfde auteurs: Factoren die samenhangen met het seponeringsbeleid van de officier van justitie, Ned. Tijdschrift voor Criminologie, april 1973.
- 8) R.W. Jongman en L. Veendrick: Met de politie op pad, Groningen 1976.
- 9) J. Junger-Tas: Hulpverlening en opleiding, Justitiële Verkenningen, nummer 9, 1976.
- 10) Toegepast werd een stapsgewijze regressie. Het is mij bekend dat Groningen bezwaren heeft tegen deze techniek. Het is inderdaad zo dat men bij iedere techniek waarbij men zich baseert op correlaties voorzichtig moet zijn. Scheve verdelingen kunnen bv. vreemde correlaties opleveren en daarmee de resultaten van een regressie-analyse vertekenen. Een voorbeeld van een dergelijke variabele is de aanwezigheid van informatie. Deze variabele hebben we daarom niet mee laten spelen.

Twee analyses werden vervolgens uitgevoerd. Eén op het materiaal inklusief scholieren en één met weglating van de categorie studerende.

Bij de eerste analyse (inklusief "scholieren") kregen wij met de stapsgewijze regressie, zowel bij de groep eenvoudige diefstal als bij de groep diefstal in vereniging precies dezelfde uitkomst als Jöngman en Schilt met hun opsplitsingstechniek (recidive als belangrijkste faktor, gevolgd door werkeloosheid en sociale klasse). Men kan dus moeilijk volhouden dat het verschil bij de analyse met weglating van de "scholieren" te wijten is aan onvolkomenheden van de techniek van de stapsgewijze regressie. Bij de tweede analyse (met weglating van de "scholieren") gold zowel voor de categorie eenvoudige diefstal als diefstal in vereniging dat de recidive faktor het belangrijkste is, op enige afstand gevolgd door het al of niet werkeloos zijn. Zoals gezegd speelde de sociale klasse hier, zowel als in het Groningse onderzoek naar het seponeringsbeleid, volstrekt geen rol.